

شناسایی مؤلفه‌های قابل آموزش به کودکان از خلال گردشگری کودک

علی شکوری^۱، زهرا راجی^۲

DOI:10.22034/jtd.2024.413896.2817

چکیده

گفتمان گردشگری، به مثابه حق، موجبات شکل‌گیری انواع متفاوتی از گردشگری را فراهم کرده است که گردشگری کودک یکی از آن‌ها است. در این‌گونه گردشگری تلاش می‌شود، با توجه به نیازها و ملاحظات خاص سفر برای کودکان، آنان را از این حق مسلم بهره‌مند ساخت. یکی از نکات ارزنده در انواع گردشگری از جمله گردشگری کودک همسویی یادگیری با تفریح است. شناخت مؤلفه‌های قابل آموزش به کودکان از خلال گردشگری به مربیان و راهنمایان گردشگری کودک دید روشن‌تر و نقشه راه شفاف‌تری از عملکرد مطلوب خودشان ارائه می‌دهد، علاوه بر آنکه آشنایی با این مؤلفه‌ها و به‌کارگیری آن‌ها باب نوینی از آموزش مرتبط با کودکان را (آموزش در خلال گردشگری) می‌گشاید. با توجه به اهمیت شناخت مؤلفه‌های قابل آموزش به کودکان از خلال گردشگری کودک، در پژوهش پیش‌رو تلاش شده است به واکاوی و مطالعه آن‌ها از دیدگاه متخصصان حوزه گردشگری، آموزگاران دوره ابتدایی و روان‌شناسان و درمانگران کودک پرداخته شود. مطالعه پیش‌رو به روش کیفی و با اتکا به ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته صورت گرفته است. نتایج پژوهش گویای آن است که مؤلفه‌های قابل آموزش به کودکان را می‌توان در قالب مباحث متعددی از جمله مباحث روان‌شناختی، پایداری زیست‌محیطی، عبادی و اعتقادی سامان‌دهی کرد. مباحث متعددی از خلال گردشگری کودک به آنان قابل آموزش است. بر مبنای ادعای شماری از مشارکت‌کنندگان، یادگیری فعال در قالب می‌تواند ماندگاری اطلاعات را در حافظه کودکان افزایش دهد و شیوه نوینی از یادگیری را ارائه دهد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۱/۱۵

واژه‌های کلیدی:

گردشگری کودک، یادگیری، آموزش غیرمستقیم، تحلیل محتوا

مقدمه

در جریان گسترش گفتمان گردشگری برای همه^۲، امروزه گردشگری کودک^۴ گونه مهمی از گردشگری شناخته و پذیرفته شده است. در این‌گونه از گردشگری تلاش می‌شود با توجه به ملاحظات خاص سفر کودکان، چون امنیت و حفظ استقلال در عین کنترل، به نیاز کودکان به سفر به‌مثابه فعالیتی شایان توجه در خلال زمان فراغت^۵ پاسخ داده شود. ویگان^۶ (1991) و لارسن^۷ (2004) مهم‌ترین بعد گردشگری کودک را

پاسخ‌گویی به نیاز کودکان در رابطه با فعالیت‌های فیزیکی و بدنی می‌دانند، ریان^۸ (1992) یادگیری را وجه مهمی از گردشگری کودکان تلقی کرده است. به‌طور کلی، باید توجه کرد که گردشگری کودک با طیف متنوعی از نیازها و ملاحظات درخصوص سفر همراه است و برنامه‌ریزی دقیق و برنامه عملیاتی حساب‌شده پاسخ‌گوی این طیف گسترده از نیازها و ملاحظات خواهد بود. بدین ترتیب، می‌توان نتیجه گرفت که گردشگری کودک از دیدگاه صاحب‌نظران

۱. دانشیار، گروه سیاست‌گذاری اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. shakoori@ut.ac.ir
 ۲. دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. zahra.raji@ut.ac.ir

3. Tourism for all
 4. child tourism
 5. Leisure time
 6. Wiegand
 7. Wiegand
 8. Ryan

در پژوهش پیش‌رو تلاش شده است با بهره‌مندی از نظر آموزگاران، درمانگران و روان‌شناسان کودک و متخصصان حوزه گردشگری از خلال مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته به واکاوی و مطالعه مؤلفه‌های قابل آموزش از خلال گردشگری کودک پرداخته شود؛ همچنین، به این پرسش اصلی پاسخ داده شود که مؤلفه‌های قابل آموزش به کودکان در خلال گردشگری کودک کدام‌اند؟

مبانی نظری

گردشگری را می‌توان مجموعه پدیده‌ها و ارتباطات ناشی از کنش متقابل میان گردشگران، سرمایه‌ها، دولت‌ها، جوامع میزبان، دانشگاه‌ها و سازمان‌های دولتی در فرایند جذب، حمل‌ونقل و پذیرایی و کنترل گردشگران و دیگر بازدیدکنندگان دانست (Weaver & Opperman, 2000, p. 3). این صنعت به فعالیت‌ها و تلاش‌های افرادی اطلاق می‌شود که به علل گوناگون از جمله تفریح یا تمدد اعصاب یا علل دیگر از محل سکونت و کارشان خارج می‌شوند و دست‌کم به مدت ۲۴ ساعت در محل دیگری غیر از محل سکونت و زیست دائمی‌شان اقامت می‌گزینند. در مطالعات حوزه گردشگری، گردشگری کودک جزو موضوعات نوین است. این نوع گردشگری شامل طیف گسترده‌ای از نظام‌ها، رویکردها و مقیاس‌های فعالیت است. اهمیت توجه به گردشگری کودک و خانواده در آن است که با آرمان‌های اساسی و اصول اخلاقی، که زیربنای رشد و توسعه گردشگری مدرن است، ارتباط دارد (Goodarzi et al., 2022, p. 81)؛ علاوه‌بر آنکه امروزه گردشگری حق مسلم شهروندی شناسایی و پذیرفته شده است و بهره‌مندی آحاد جامعه از جمله کودکان نه امتیاز بلکه حق آنان است. گردشگری دوستدار کودک را می‌توان شکلی از گردشگری قلمداد کرد که در آن کودک، بی‌آنکه خطری وی را تهدید کند یا نیازی مبرم به مراقبت از سوی والدینش داشته باشد، به تفریح می‌پردازد (Asadi et al., 2019, p. 100 Cited in Kiani Salami & Nazari, 2017). گفتمان نیاز به گردشگری کودک به دنبال تغییراتی زنجیره‌وار در ساختار اجتماعی جامعه ایران شکل گرفته است. تغییراتی در حوزه سبک زندگی^۳، تبدیل خانواده‌های گسترده به خانواده‌های هسته‌ای، رشد فرایندهای مهاجرت و شهرنشینی، افزایش آپارتمان‌نشینی، فقر حرکتی^۴ کودکان و پدیده‌ای به نام "سندرم دوری از طبیعت" موجبات شکل‌گیری گفتمان نیاز به تحقق

می‌تواند پاسخ‌گوی مؤلفه‌ها و ابعاد گوناگونی از نیازهای کودکان باشد. در این میان، مؤلفه «آموزش و یادگیری» از مؤلفه‌های شایان توجه گردشگری کودک است که به‌رغم اهمیت آن، در سطح عملیاتی و مطالعاتی مورد توجه درخوری قرار نگرفته است. غالب توجهات و تمرکزها بر مطالعات مرتبط با گردشگری کودک پیش از سال ۲۰۰۰ بر فعالیت‌های فیزیکی و مؤلفه‌هایی چون تخلیه هیجانی و خوش‌گذرانی معطوف بوده است. در سال‌های اخیر نیز تعاملات اجتماعی، آزادی و رهایی نقش پررنگی در مطالعات مربوط به گردشگری کودک ایفا کرده‌اند (Mohammadi et al., 2018, p. 47). باین حال نمی‌توان از نقش گردشگری و سفر در تسهیل یادگیری و همچنین بعد آموزش به‌عنوان بعد جدایی‌ناپذیر گردشگری غنی کودک غفلت ورزید. نکته شایان توجه درخصوص یادگیری از خلال گردشگری مشارکتی^۱ بودن آن است. در گذشته نه چندان دور، به‌علت اشاعه این تصور و گفتمان که کودکان بی‌کفایت و غیرقابل اعتمادند، دخیل کردن آن‌ها در بسیاری از مسائل پذیرفته نمی‌شد (Bakir & Baxter, 2011)؛ اما امروزه با مطالعات اجتماعی جدید، در گفتمان پیشین تردید شده است و کودکان به‌مثابه بازیگران اجتماعی^۲ جدید پذیرفته می‌شوند، به‌نحوی که در حوزه‌های متفاوتی برای مشارکت آنان سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی می‌شود. آموزش‌های غیرمستقیم و در فضاهای جدید و فارغ از چارچوب‌های معمول یکی از راهکارهای بهبود یادگیری کودکان و جلب مشارکت آنان در حوزه آموزش است. درخصوص آموزش از خلال گردشگری کودک می‌توان نقش مربیان و راهنمایان را از آموزگاران صرف با اتکا به آموزش‌های از بالا به پایین و آموزش‌هایی انعطاف‌ناپذیر به تسهیلگران آموزش با شیوه‌های منعطف و خلاقانه تغییر داد. باین حال، آنان باید به مؤلفه‌های قابل آموزش از خلال این نوع گردشگری آگاه باشند و یادگیری کودکان را در این مؤلفه‌ها تسهیل کنند. همچنین، نباید از خاطر برد که بسیاری از درمان‌ها در حوزه روان‌شناختی به‌واسطه قرارگیری فرد در محیط سفر و گردشگری با سهولت بیشتری صورت می‌پذیرد و میزان موفقیت درمان در این شرایط نسبت به قرارگیری فرد در شرایط معمول زندگی‌اش افزایش می‌یابد. بدین ترتیب و با توجه به اهمیت آگاهی داشتن از مؤلفه‌های قابل آموزش به کودکان از خلال گردشگری، در راستای سیاست‌گذاری صحیح برای آموزش از خلال گردشگری،

3. life style

4. Limited Mobility

1. Participatory

2; Social actors

آموزش‌های نوین به کودکان منجر می‌شود.

پیشینه پژوهش

نوری و همکاران (2020)، در مطالعه‌ای با عنوان «نقش گردشگری در پرورش کودک، در ساحت‌های تربیتی از دیدگاه قرآن و حدیث»، به ارزیابی نقش گردشگری در پرورش کودک در حوزه‌های تربیتی از دیدگاه قرآن و حدیث پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش ایشان گویای این است که مکتب تربیتی اسلام، قرآن و حدیث بر روش‌های جذاب و فعال یادگیری در تربیت کودکان تأکید شایان توجهی دارد. همچنین، از این دیدگاه، گردشگری و سفرهای میدانی مدرسه به تقویت مهارت‌های فردی و اجتماعی دانش‌آموزان می‌انجامد. عسگرزاد نوری و همکاران (۲۰۲۲)، در پژوهشی با عنوان «نقش یادگیری حاصل از گردشگری کودکان در توسعه پایدار گردشگری»، به این نتیجه اشاره کرده‌اند که یادگیری حاصل از گردشگری بر رفتارهای کودکان در راستای حفاظت از محیط‌زیست اثرگذار است. سلیمانپور (۲۰۲۱)، در پژوهشی با عنوان «بررسی نقش موزه در گردشگری کودک»، به ارزیابی نقش موزه در توسعه و اغنای گردشگری کودک پرداخته و به این نتیجه رسیده است که بازنمایی ابعاد گوناگون موضوعی به‌واسطه موزه اسباب فهم و درک گسترده‌تری از موضوع را برای کودک فراهم می‌آورد. اسعدی و همکاران (۲۰۲۰)، در پژوهشی با عنوان «شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های توسعه گردشگری کودک از منظر ویژگی‌های فرهنگی، زیرساختی و ظاهری مقصد»، نشان دادند که ویژگی‌های ظاهری و بصری مهم‌ترین عامل در توسعه گردشگری کودک است و به ترتیب ویژگی‌های اجتماعی فرهنگی، امکانات و فناوری، رویدادهای اجتماعی و زیرساخت‌ها و امکانات فیزیکی سایر عوامل اثرگذار در توسعه این نوع گردشگری شناخته شده‌اند. یوسفی منفرد (۲۰۱۸)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «جایگاه گردشگری در آموزش و یادگیری کودکان مقطع ابتدایی (مورد مطالعه: مدارس ابتدایی دخترانه شهر قم)»، نشان داد که گردشگری در ارتقای فرهنگ، تجارب، مهارت‌های فردی و همچنین مهارت‌های اجتماعی کودکان مقطع ابتدایی مدارس دخترانه شهر قم تأثیر معناداری دارد. همچنین، رضانی (۲۰۲۲) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود، با عنوان «نقش گردشگری خانوادگی در مهارت‌افزایی کودکان»، به بیان این مسئله پرداخته است که گردشگری خلاق خصایص نظم و ارتباطات اجتماعی را در کودکان افزایش می‌دهد. همچنین، وی اذعان کرده است که در امر گردشگری باید به احساسات و نیازهای متفاوتی که

گردشگری کودک در ایران بوده است (Karkoub, 2014). به‌طور کلی می‌توان ادعا کرد که گردش در قالب سفرهای خانوادگی و اردوهای تفریحی و آموزشی سال‌ها است که در سید مصرفی خانواده و بخش‌های آموزشی قرار گرفته است؛ اما آنچه اهمیت دارد لزوم بازنگری در نقش کودکان و مشارکت آن‌ها در گردش و گردشگری و همچنین بهره‌مندی از این فرصت استثنائی در راستای تربیت و آموزش بهتر آنان است (Asgarnejad Nouri et al., 2022 Cited in Maghasoudi, 2016). «گردشگری، به‌واسطه لمس مستقیم زندگی در فراسوی زندگی معمول، فرصت‌های بسیاری را برای ذهن کنجکاو و پرسشگر کودک فراهم می‌کند. فضاهای سفر برای کودکان، با تأثیرات آموزشی و روانی بیشتری نسبت به بزرگسالان همراه است.» (Soleymanpour et al, 2021, p. 4). به زعم لهتو^۱ (2011)، یادگیری حاصل از گردشگری در کودکان آثار مثبت و درخور توجهی را بر توسعه پایدار^۲ صنعت گردشگری دارد. نکته شایان توجه درباره یادگیری حاصل از گردشگری خصلت مشارکتی بودن آن است. به زعم دالاری و ماریوتی^۳ (2016)، زمانی که صدای کودکان در گردشگری و پژوهش‌های مرتبط با آن شنیده شود و به خواسته‌ها و انتظاراتشان پاسخ داده شود، می‌توان انتظار تحقق توسعه اجتماعی و مدنی^۴ را داشت. به‌طور کلی، گردشگری کودک دارای شاخص‌های متعددی است که از جمله آن‌ها می‌توان به شاخص‌های فیزیکی، اجتماعی، کیفی و زیست‌محیطی اشاره کرد. امکان مشارکت کودکان در امر گردشگری و یادگیری یکی از مؤلفه‌های شایان توجه در شاخص اجتماعی گردشگری کودک محوره^۵ است (Mokhtari Malekabad & Beheshtinejad, 2015, p. 3)؛ علاوه‌بر آنکه، از خلال تفریح و گردشگری، فرایند آموزش به کودکان تسهیل می‌شود. با توجه به امکان مشارکت کودکان در امر یادگیری و خصلت مشارکتی آموزش‌ها، لازم است مربیان و راهنمایان یا درمانگران در قامت تسهیلگر از مؤلفه‌های قابل آموزش به کودکان در خلال این نوع گردشگری آگاه باشند و از این فرصت بهره‌مند شوند. آگاهی تسهیلگران و دست‌اندرکاران اجرای تورهای گردشگری کودک از مؤلفه‌های قابل آموزش ایشان را در برنامه‌ریزی هرچه بهتر برای غنی‌سازی موقعیت‌های آموزشی و درمانی توانمندتر می‌سازد؛ علاوه‌بر آنکه به سیاست‌گذاری دقیق و متقنی در حوزه

1. Lehto
2. Sustainable Development
3. Dalari and Mariotti
4. Social and civic development
5. Child-oriented tourism

و با بهره‌مندی از آرای صاحب‌نظران حوزه گردشگری و متخصصان آموزش به کودکان صورت‌بندی و سامان‌دهی شده است. نحوه ترتیب‌دهی به پرسش‌ها از اصل کلی حرکت از پرسش‌های کلی و غیرانتزاعی به پرسش‌های جزئی و انتزاعی پیروی کرده است. ۲۶ تن از متخصصان حوزه گردشگری، آموزگاران کودکان شش تا یازده‌ساله و روان‌شناسان و روان‌درمانگران حوزه کودک^۸ در این پژوهش مشارکت داشته‌اند. معیار انتخاب مشارکت‌کنندگان فعالیت آن‌ها در عرصه گردشگری، آموزش و درمان کودکان به مدت حداقل شش سال بوده است. در دسترس نبودن تمامی مشارکت‌کنندگان را نیز می‌توان یکی از محدودیت‌های پژوهش به شمار آورد، که به‌منظور مرتفع کردن آن، بخشی از مصاحبه‌ها حضوری و بخشی از آن‌ها برخط^۹ و در بازه زمانی تیرماه تا اواخر مردادماه ۱۴۰۲ انجام شد و فرایند اجرای آن‌ها تا رسیدن به اشباع نظری^{۱۰} ادامه یافت. به‌منظور روشن‌تر شدن مقصود از گردشگری کودک و سهولت در پاسخ‌گویی، این نوع از گردشگری به کودکان بازه سنی شش تا یازده سال (کودکی دوم) محدود شده است. تحلیل داده‌ها نیز با روش تحلیل محتوا^{۱۱} صورت گرفته است. کدگذاری باز و محوری دو جزء مهم و تفکیک‌ناپذیر این شیوه از تحلیل‌اند؛ به این صورت که مصاحبه‌ها، پس از پیاده‌سازی جمله‌به‌جمله، تحلیل و مؤلفه‌ها استخراج شد؛ سپس، مؤلفه‌های مشابه به لحاظ مفهومی ذیل مقولات یکسان قرار گرفتند. به‌منظور ارزیابی قابلیت اعتبار^{۱۲} باورپذیری پژوهش، مفاهیم و پرسش‌های پرسش‌نامه در مرحله پیش از مصاحبه تشریح شد و در جریان مراحل کدگذاری از نظر دو تن از داوران خارجی بهره گرفته شد. همچنین، به‌منظور ارزیابی پایایی^{۱۳} پژوهش از دو کدگذار و مقایسه نتایج کدگذاری ایشان سوی دو کدگذار تفاوت‌چندانی به چشم نمی‌خورد، که به موجب آن در پایایی پژوهش تردید شود.

کودکان با بزرگسالان دارند توجه شود. باس^۱ و همکاران (2013)، در مطالعه‌ای با عنوان «یادگیری هرگز تعطیل نمی‌شود: کاوش در گردشگری اجتماعی به‌عنوان زمینه‌ای برای یادگیری تجربی»، به این نتیجه رسیدند که گردشگری و سفر زمینه مناسبی را برای یادگیری فراهم می‌کند؛ به‌ویژه شکلی از گردشگری اجتماعی^۲ که در بردارنده همکاری میان مدارس، خانواده‌ها، خدمات اجتماعی و خدمات آموزشی است. نظیرژونویچ و الیدژانونا^۳ (2022)، در مطالعه‌ای با عنوان «اهمیت سفر و گردشگری در شکل‌گیری سبک زندگی سالم دانش‌آموزان دبستانی»، به این نتیجه رسیده‌اند که سفر و گردشگری برای کودکان می‌تواند دارای ابعاد آموزشی جدی و اثرگذار باشد، چنان‌که در سبک زندگی دانش‌آموزان تأثیر بگذارد. همچنین، اکانر^۴ (2021) در پژوهشی با عنوان «استفاده از راهبردهای یادگیری فعال در برنامه‌های سفر و گردشگری در ایرلند» به ارائه پیشنهادهایی در راستای نقش‌پذیری گردشگران به‌منظور یادگیری فعال آنان دست زده است. روژی^۵ و همکاران (2023) نیز در این خصوص بیان کرده‌اند که از خلال گردشگری می‌توان مباحث مربوط به جغرافیا و فرهنگ بومی - محلی را به کودکان آموزش داد. نکته شایان توجه در مطالعه این پژوهشگران تأثیر میزان صلاحیت آموزگاران، آمادگی دانش‌آموزان برای یادگیری، مهارت‌ها و قابلیت‌های آنان در اموختن نکاتی است که می‌توان آن را از خلال گردشگری به کودکان یاد داد. ارزیابی مطالعات صورت‌گرفته در این خصوص نشان می‌دهد بسیاری از آن‌ها به اهمیت گردشگری و سفر در تسهیل یادگیری علوم، مهارت‌های زندگی و اجتماعی اشاره کرده‌اند. با این حال، مطالعه‌ای که با دیدی کلی به ارزیابی مؤلفه‌های قابل آموزش به کودکان از خلال گردشگری کودک پرداخته باشد به دست نیامد.

روش پژوهش

روش پژوهش پیش‌رو کیفی^۶ است و با ابزار مصاحبه نیمه‌ساختار یافته^۷ صورت گرفته است. پرسش اصلی پژوهش حول مؤلفه‌های قابل آموزش به کودکان از خلال گردشگری کودک صورت‌بندی شده است. سایر پرسش‌های فرعی نیز با توجه به پرسش اصلی

1. Bos
2. Social tourism
3. Nazirzhonovich and Alidzhanovna
4. O'Connor
5. Rozhi
6. Qualitative method
7. Semi-structured interview

۸. از آنجاکه در مطالعات پیشین مباحث روان‌شناختی یکی از مؤلفه‌های قابل آموزش از خلال گردشگری شناخته شده بود، در این پژوهش از شماری از متخصصان حوزه روان‌شناسی به‌منظور ارزیابی این امر/شناسایی مفاهیم روان‌شناختی قابل انتقال از طریق گردشگری بهره‌برده شد.

9. Online

10. Theoretical saturation

11. Content Analysis Method

12. Validity

13. Reliability

جدول ۱: ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان

فراوانی	ویژگی‌ها	
۴	۳۶ تا ۲۶	سن
۱۰	۴۶ تا ۳۶	
۷	۵۶ تا ۴۶	
۵	بیشتر از ۵۶	
۱۱	زن	جنسیت
۱۵	مرد	
۸	متخصص حوزه گردشگری	سمت/ حوزه فعالیت
۶	روان‌شناس و درمانگر کودک	
۱۲	آموزگار	

یافته‌های پژوهش

در جریان فرایند مقوله‌سازی، پژوهشگر گفته‌های مشارکت‌کنندگان را با دقت و با رعایت ملاحظات به صورت متن درآورد و از خلال آن‌ها به استخراج مفاهیم (شبه‌جملات کوتاه/ مفاهیم معنادار) پرداخت. سپس، ارتباطات معنایی یا مشابهت‌های معنایی میان مفاهیم واکاوی شد و مفاهیم مرتبط/ مشابه به لحاظ معنایی ذیل گروه‌هایی واحد (مقولات) قرار گرفتند. نام‌گذاری بعضی از مقولات به تشخیص کدگذار و برخی مستقیم از خود مفاهیم برگرفته شده است. جدول ۱ فرایند کدگذاری را نشان می‌دهد و بدیهی است که نمونه کوچکی از نقل قول‌ها در آن به منظور بازنمایی فرایند کدگذاری ارائه شده است.

هدف از انجام این پژوهش واکاوی و بررسی مؤلفه‌های قابل آموزش به کودکان شش تا یازده ساله در خلال گردشگری کودک بوده است. مجموعه پرسش‌های پژوهش از ۲۶ تن از متخصصان حوزه گردشگری، آموزگاران کودکان شش تا یازده سال و روان‌شناسان و روان‌درمانگران حوزه کودک پرسیده شد. پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان پس از پیاده‌سازی در قالب روش تحلیل محتوا کدگذاری و مقوله‌بندی شد. در ادامه، نمونه‌ای از فرایند مقوله‌سازی و همچنین مفاهیم، مقولات مستخرج و بخشی از نقل قول‌ها آورده شده است.

جدول ۲: فرایند کدگذاری داده‌ها

انتخاب مقوله محوری مرحله کدگذاری انتخابی	مقولات مرحله کدگذاری محوری (مقولات قابل آموزش)	مفاهیم مستخرج مرحله کدگذاری باز (مفاهیم قابل آموزش)	داده‌های حاصل از مصاحبه
آموزش	مباحث جغرافیایی	● موقعیت جغرافیایی شهرها نسبت به یکدیگر ● فاصله زمانی شهرها و روستاها با یکدیگر	«کودکان در این رنج سنی بسیار مشتاق یادگیری مواردی از جمله موقعیت جغرافیایی شهرها نسبت به یکدیگر و فاصله زمانی شهرها و روستاها با یکدیگرند.»
آموزش	مباحث انسان‌شناختی	● پوشش قومیت‌های مختلف ● سبک زندگی چادرنشینی و عشایری ● گویش قومیت‌های گوناگون	«... این‌که بچه‌ها خودشان در سفرها لباس قومیت‌های مختلف را ببینند، با زندگی چادرنشینی و عشایری آشنا شوند خودش یک کلاس درس جذاب و به یادماندنی است و با اینکه در کتاب‌ها مثلاً مطالعات اجتماعی به بچه‌ها بگویم مردم فلان منطقه چه می‌پوشند و با چه گویشی صحبت می‌کنند، به لحاظ اثرگذاری بسیار متفاوت است.»

انتخاب مقوله محوری مرحله کدگذاری انتخابی	مقولات مرحله کدگذاری محوری (مقولات قابل آموزش)	مفاهیم مستخرج مرحله کدگذاری باز (مفاهیم قابل آموزش)	داده‌های حاصل از مصاحبه
آموزش	مباحث روان‌شناختی و مهارت‌های زندگی	تکنیک تن آرامی تکنیک در لحظه بودن	«تورهای طبیعت‌گردی فرصت خوبی را برای مریبان، راهنمایان گردشگری و درمانگران فراهم می‌کند که به‌واسطه آن با بچه‌ها تمرین‌های تن‌آرامی ^۱ و تمرین در لحظه بودن را بکنند.»
آموزش	مباحث روان‌شناختی و مهارت‌های زندگی	مهارت تاب‌آوری	«روبه‌رو شدن کودکان با شرایط مخالف میلشان به‌خاطر وجود سلايق متفاوت یا صلاح‌دید لیدر می‌تواند فراهم‌کننده فرصت خوبی برای یادگیری مهارت تاب‌آوری باشد، حتی بهتر و مناسب‌تر از اتاق‌های درمان.»

باشد... مسئولیت‌پذیریشان را بالا می‌برد. حتی می‌توانم بگویم تاب‌آوری‌شان را هم بالا می‌برد. چون در سفر با خستگی جسمی روبه‌رو می‌شوند، با تصمیمات مخالف میلشان روبه‌رو می‌شوند و یاد می‌گیرند چطور برخورد کنند و تاب‌آوری داشته باشند... حتی اگر مستقیماً این مسئله منجر به افزایش تاب‌آوری‌شان نشود، می‌شود به آن‌ها یاد داد. در کل، سفر برای آموزش مهارت‌های هشت‌گانه زندگی به کودکان مؤثر است.»

پایداری گردشگری مقوله دیگری است که از داده‌های مصاحبه به دست آمده است. آموزش راهکارهای حفاظت از محیط‌زیست، آموزش راهکارهای حفظ گونه‌های جانوری، آموزش حفظ فرهنگ بومی، و آموزش حفظ میراث ملموس و ناملموس از مفاهیم گنجانیده‌شده در مقوله مذکورند. پایداری زیست‌محیطی و فرهنگی در تمامی عرصه‌ها از جمله گردشگری نیازمند آگاهی افراد از شیوه‌های حفاظت و نحوه برخورد با مؤلفه‌های زیستی، فرهنگی، کالبدی و اجتماعی است. کودکان در خلال گردشگری و سفر می‌توانند مستقیم با انواع میراث ملموس و ناملموس و شیوه‌های حفاظت از آن‌ها آشنا و توانمند شوند. همچنین، به‌علت مداخله عمیق کودک در یادگیری، می‌توان سفر را راهی برای نهادینه کردن اصول حفظ پایداری در گردشگری در کودکان دانست. یکی از مشارکت‌کنندگان (در مصاحبه حضوری) در این خصوص اذعان می‌کند: «در تورهای گردشگری کودک، احساساتی مثل علاقه، شور، هیجان و کنجکاوی فوران می‌کند! اینجا است که یک راهنمای خوب و متعهد باید از این فرصت استفاده کند و با زبان کودکان اولاً آن‌ها را با اهمیت آثار ملموس و ناملموس آشنا کند، در ثانی پیامدهای ناپایداری این آثار را برای

تحلیل داده‌ها نشانگر این است که مقولات قابل آموزش از خلال گردشگری کودک را می‌توان در قالب مباحث روان‌شناختی و مهارت‌های زندگی، مباحث زیست‌شناسی، انسان‌شناسی، جغرافیایی، اعتقادی و عبادی سامان‌دهی کرد. در ادامه، مقولات، مفاهیم و بخشی از نقل‌قول‌ها بیان می‌شود.

روان‌شناختی و مهارت‌های زندگی یکی از مقولات به‌دست‌آمده از خلال مصاحبه‌ها است. آموزش در لحظه بودن و آموزش راهکارهای افزایش تمرکز از مفاهیمی است که، به زعم مشارکت‌کنندگان، می‌توان آن‌ها را از خلال گردش و سفر به کودکان آموخت. همچنین، ایشان معتقدند افزایش مسئولیت‌پذیری، تقویت مهارت حل مسئله، افزایش مهارت همدلی، تقویت تاب‌آوری^۲، تقویت تعاملات اجتماعی و میان‌فردی و افزایش خلاقیت آثار آموزش‌های هدفمند هر حوزه از خلال سفر و گردشگری است. مفاهیم مقوله مذکور غالباً درباره تورهای طبیعت‌محور^۳ بیان شده است. در این خصوص، یکی از مشارکت‌کنندگان (در مصاحبه حضوری) چنین گفته است: «تورهای طبیعت‌گردی فرصت خوبی را برای مریبان، راهنمایان گردشگری و درمانگران فراهم می‌کند که به‌واسطه آن با بچه‌ها تمرین‌های تن‌آرامی^۳ و تمرین در لحظه بودن را بکنند. به نظر می‌رسد مقاومت بچه‌ها به انجام این تمرین‌ها در سفر کمتر از اتاق درمان باشد.» مشارکت‌کننده دیگری (در مصاحبه حضوری) در این خصوص گفته است: «تجربه سفر برای بچه‌ها به‌خصوص اگر هدفمند باشد... همراه با هم‌سالانشان باشد... مشارکتشان بالا

1. Resilience
2. nature-based travel
3. Relaxation exercise

یا مباحث مربوط به درس تعلیمات اجتماعی را از طریق سفرهای کوتاه به بچه‌ها یاد بدهند.»

مباحث **جغرافیایی** مقوله دیگری است که از خلال سفر و گردشگری می‌توان آن‌ها را به سادگی به کودکان آموزش داد. آشنایی با موقعیت جغرافیایی شهرها و روستاها، فواصل زمانی شهرها با یکدیگر و فواصل زمانی شهرها و روستاها با یکدیگر از مفاهیم گنجانیده شده در این مقوله است. یکی از مشارکت‌کنندگان (در مصاحبه برخط) در این خصوص اذعان می‌دارد: «کودکان در این رنج سنی بسیار مشتاق یادگیری مواردی از جمله موقعیت جغرافیایی شهرها نسبت به یکدیگر و فاصله زمانی شهرها و روستاها با یکدیگرند. گردشگری و سفر می‌تواند انگیزه یادگیری این موارد را در کودکان دوچندان کند و به دلیل تجربه توأم با یادگیری میزان ماندگاری اطلاعات را در حافظه کودکان افزایش می‌دهد.»

مباحث **اعتقادی و عبادی** نیز مقوله دیگری است که در بردارنده مفاهیمی چون آشنا کردن کودکان با اماکن مذهبی، آشنا کردن کودکان با مباحث اعتقادی، آشنا کردن کودکان با فرهنگ اسلامی و زندگی‌نامه امام‌زاده‌ها و ائمه است. این مفاهیم غالباً در ارتباط با گردشگری مذهبی^۴ بیان شده‌اند. باین حال، یکی از مشارکت‌کنندگان (در مصاحبه حضوری) درباره اهمیت سفر و تأثیر آن در خداشناسی و تقویت هوش معنوی^۵ کودکان چنین می‌گوید: «گردشگری یکی از بهترین راه‌ها برای کودکان است که به عظمت و پیوستگی جهان و یگانگی خالقش پی ببرند. این خودش اگر تعریف کاملی از هوش معنوی نباشد، یکی از ارکان آن است... رسیدن کودکان به این درک و تقویت این شاخه از هوش در آن‌ها با همراهی یک راهنمای آگاه ممکن می‌شود. من همیشه گفته‌ام که برای تقویت هوش معنوی بچه‌ها و آگاه کردنشان از مسائل مذهبی و اعتقادی نباید دنبال راه‌های سخت و دشوار یا فرصت‌های عجیب بود... گردشگری برای تقویت هوش معنوی بچه‌ها در هر شاخه‌ای مثل طبیعت‌گردی، مذهبی و حتی فرهنگی لذت‌بخش‌ترین و درعین حال ساده‌ترین راه است.»

آموزش **حرفه‌ها و مهارت‌های لازم** مقوله دیگری است که در صورت اجرای تورهای تجربه‌گرا^۶ به سادگی برای کودکان انجام‌پذیر است. آشنایی کودکان با صنایع دستی هر منطقه، آشنایی کودکان با غذاهای محلی

کودکان برشمارد و در نهایت هم راهکارهای حفاظت از آن‌ها با هدف پایداری را برای کودکان شرح بدهد... مثلاً اولاً به بچه‌ها بگوید می‌داند چقدر از دیدن جاذبه‌هایی مثل تالاب‌ها هیجان زده‌اند و چقدر این تالاب‌ها در تعادل کره زمین موثرند. در ثانی، بگوید در صورت از بین رفتن آن‌ها باید در انتظار پیامدهایی مثل از بین رفتن بسیاری از گونه‌های جانوری یا از بین رفتن تعادل آب‌وهوای منطقه باشیم. در نهایت هم باید بگوییم چطور لازم است از آن‌ها حفاظت کنند. این ترفند می‌تواند در مورد بقیه موارد مثل میراث فرهنگی هم به کار برود و اثر عمیق و دائمی در حافظه و رفتار کودک بر جا بگذارد.»

زیست‌شناسی مقوله شایان توجه دیگری است که در بردارنده مفاهیمی چون آشنایی با انواع گونه‌های جانوری، زیستگاه آن‌ها و آشنایی با انواع گونه‌های گیاهی است. این مفهوم از سوی مشارکت‌کنندگان درباره طبیعت‌گردی^۱ و گردشگری روستایی^۲ بیان شده است. آشنایی کودکان با این مباحث و درک اهمیت آن‌ها خود تسهیلگر پیروی کودکان از اصول و راهکارهای پایداری گردشگری است (Pecheritsa et al., 2019).

انسان‌شناسی در حوزه علوم اجتماعی مقوله دیگری است که در بردارنده مفاهیمی چون آشنایی با نوع پوشش مردم هر منطقه، آشنایی با گویش مردم هر منطقه، آشنایی با شیوه‌ها و رسوم مهمان‌نوازی^۳ مردم هر منطقه و سبک زندگی آنان است. انتظار می‌رود رویارویی مستقیم کودکان با این موارد یادگیری و ماندگاری مطالب در حافظه آنان را دوچندان کند؛ چنان‌که یکی از مشارکت‌کنندگان در این خصوص اذعان می‌کند: «گردشگری برای کودکان یک فرصت استثنایی است. برای همه چیز! برای تفریح، پر کردن فراغت به شکل سالم و بی‌خطر، تجربه کردن چیزهای جدید و یقیناً یادگیری. این که بچه‌ها خودشان در سفرها لباس قومیت‌های مختلف را ببینند، با زندگی چادرنشینی و عشایری آشنا شوند خودش یک کلاس درس جذاب و به یادماندنی است و با اینکه در کتاب‌ها مثلاً مطالعات اجتماعی به بچه‌ها بگوییم مردم فلان منطقه چه می‌پوشند و با چه گویشی صحبت می‌کنند، به لحاظ اثرگذاری بسیار متفاوت است. توصیه من به معلمان یا راهنمایان تورهای گردشگری این است که در صورت امکان و بی‌خطر بودن سفرها مباحث انسان‌شناسی

4. Religious tourism

5. SQ

6. Experiential tour

1. Nature tour

2. Rural tourism

3. Hospitality

"نبود برنامه جامع و اصولی برای گردشگری کودک در دسته برنامه‌های عملیاتی گردشگری در کشور" و "بی‌اعتمادی والدین به تورگردانان برای سپردن کودکان به آنان"، این پیش‌بینی را در آینده نزدیک از تحقق‌ناپذیر دانسته‌اند. علاوه بر این، شماری از مشارکت‌کنندگان از خلال پاسخ‌گویی به پرسش اصلی پژوهش به نکاتی درباره اثرگذاری هرچه بهتر آموزش‌ها اشاره کرده‌اند؛ از جمله آنکه بهتر است در حضور خانواده‌ها به کودکان آموزش داده شود و در منزل نیز خانواده‌ها، با تکرار آموزه‌ها، کودکان را در یادگیری هرچه بهتر یاری دهند.

*همچنین، این نکته از سوی برخی از مشارکت‌کنندگان بیان شده است که باید آموزش‌ها مشارکتی و تجربه‌محور صورت پذیرند. یکی از مشارکت‌کنندگان در این‌باره اذعان کرده است: «یادگیری از راه گردشگری، در گرو مشارکت حداکثری کودکان و به‌کارگیری حواس پنج‌گانه آن‌ها به بهترین شکل است. آموزگار/ تسهیلگر در این شکل از آموزش باید از کودک بخواهد حواس پنج‌گانه خود را به کار بگیرد... یا به عبارت بهتر، معلم/ تسهیلگر باید راه‌هایی را برای استفاده حداکثری کودک از حواس پنج‌گانه بیابد... اگر بنا است کودک را با غذای محلی منطقه‌ای آشنا کنیم، بخواهیم غذا را بچشد. در شرایط مشابه بخواهیم خودش در یافتن پاسخ سؤالات بکوشد؛ اینجاست که کودک حواس خود را بیشتر به کار می‌گیرد.» مشارکت‌کننده دیگری در خصوص راهبرد بهتر آموزش از خلال گردشگری به کنترل محرک‌های محیطی و گروه‌بندی صحیح به منظور اجتناب از حواس‌پرتی کودکان در جریان یادگیری در سفر اشاره کرده است. وی در این خصوص اذعان کرده است: «تازه بودن محیط برای آموزش مثل شمشیر دولبه است! هم می‌تواند مانع از آموزش کارآمد شود و هم می‌تواند به یادگیری عمیق‌تر، سریع‌تر و ماندگارتری تبدیل شود. این هنر ما است که چطور شرایط را کنترل کنیم. اولاً کودکان با اختلال بیش‌فعالی را نباید در یک گروه با سایر کودکان جای داد. مشخص است که موانع تمرکز و یادگیری مؤثر هر دو گروه را با این دسته‌بندی فراهم می‌کنیم. در ثانی، باید قبل از سفر کودکان را از جاذبه‌های جدید مطلع کرد. این کار نه تنها از جذابیت سفر برای کودکان نمی‌کاهد، بلکه باعث تمرکز بیشتر آن‌ها بر مباحث درسی می‌شود.»

هر منطقه و آموزش نحوه خلق صنایع دستی و طبخ غذاهای ساده محلی از مقولات گنجانیده شده در این مقوله است. خصلت مشارکتی و تجربه‌گرایی این‌گونه تورها، با درگیر کردن حواس کودکان، به نتایج شایان توجهی درخصوص یادگیری فعال و خلاقانه می‌انجامد. در این خصوص، یکی از مشارکت‌کنندگان چنین اذعان کرده است: «چند سال است که ما تورهای تجربه‌گرا را برای بچه‌ها اجرا می‌کنیم. بچه‌ها از تور تجربه‌گرای کارگاه‌های سفالگری، سوهان‌پزی و قالی‌بافی خیلی استقبال می‌کنند... آنجا یاد می‌گیرند صنایع دستی هر شهری چیست و چطور و با چه فرایندی به بازار عرضه می‌شود. ما حتی نوجوانانی را داشته‌ایم که بعد از بازگشت از تورها خودشان به درست کردن دمنوش‌ها با گیاهان بومی یا حتی شمع‌سازی روی آورده‌اند و محصولاتشان را وارد بازار کرده‌اند. این نوع از مهارت‌آموزی سریع‌تر از شیوه‌های دیگر جواب می‌دهد، چون با انگیزه زیاد برای خلق آثار و کسب درآمد همراه است.» مشارکت‌کننده دیگری نیز در این خصوص اذعان می‌کند: «تورها و سفرهای تجربه‌گرا برای کودکان و نوجوانان می‌توانند به نمونه کوچکی از مدارس فنی حرفه‌ای تبدیل شوند. به این خاطر که انواع مهارت‌ها را در محیط واقعی و نه ساختگی آموزش می‌بینند. آموزش مشاغل می‌تواند با گردشگری پیش رود و اثر خوبی بر شناخت کودکان و نوجوانان در رابطه با آن شغل داشته باشد. این مسئله اتفاقاً روی تصمیم‌گیری برای انتخاب درست رشته دانشگاهی هم مؤثر است.»

*یکی از نکات شایان توجه، که از خلال مصاحبه‌ها به دست آمده است، اهمیت آموزش از خلال گردشگری از دیدگاه مشارکت‌کنندگان است. در این خصوص، درصد شایان توجهی از مشارکت‌کنندگان بر اهمیت یادگیری از خلال گردشگری به‌علت ثبت ماندگارتر آموزه‌ها در حافظه و تقویت هوش دیداری، فضایی و هیجانی از خلال گردشگری اشاره کرده‌اند. باین حال، پاسخ‌ها به این پرسش فرعی که «آیا یادگیری از خلال گردشگری ممکن است در آینده‌ای نزدیک به شیوه‌ای مرسوم از یادگیری بدل شود» یکسان نبوده است. درحالی‌که شماری از مشارکت‌کنندگان پیش‌بینی پوشش حداکثری یادگیری و آموزش از خلال گردشگری را داشتند، دسته دیگری از مشارکت‌کنندگان به‌علت چالش‌هایی چون

جدول ۲: مقولات و مفاهیم مستخرج از داده‌های به دست آمده از مصاحبه‌ها (مؤلفه‌های قابل آموزش به کودکان)

مباحثی در حوزه‌های:	
مباحث روان‌شناختی و مهارت‌های زندگی	مباحثی در حوزه‌های: خلاقیت مهارت تاب‌آوری مهارت همدلی مسئولیت‌پذیری مهارت حل مسئله
مباحث مربوط به پایداری گردشگری	راهکارهای حفاظت از محیط‌زیست راهکارهای حفظ گونه‌های جانوری حفظ فرهنگ بومی حفظ میراث ملموس و ناملموس
مباحث جغرافیایی	موقعیت جغرافیایی شهرها و روستاها فواصل زمانی شهرها و روستاها با یکدیگر
مباحث مربوط به انسان‌شناسی	نوع پوشش مردم هر منطقه گوش مردم هر منطقه شیوه‌ها و رسوم مهمان‌نوازی مردم هر منطقه سبک زندگی مردم هر منطقه
مباحث اعتقادی و عبادی	اماکن مذهبی مباحث اعتقادی فرهنگ اسلامی زندگی‌نامه امام‌زاده‌ها و ائمه
آموزش‌های مرتبط با حرفه‌ها و مهارت‌های لازم	صنایع دستی هر منطقه غذاهای محلی هر منطقه نحوه خلق صنایع دستی نحوه طبخ غذاهای ساده محلی
مباحث مربوط به زیست‌شناسی	گونه‌های جانوری در هر منطقه زیستگاه گونه‌های جانوری گونه‌های گیاهی در هر منطقه

نتیجه‌گیری

این پژوهش به منظور واکاوی و مطالعه مؤلفه‌های قابل آموزش به کودکان از خلال گردشگری کودک انجام شده است. روش پژوهش کیفی و ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه‌ساختار یافته است. همچنین، تحلیل داده‌ها با روش تحلیل محتوا صورت گرفته است. گفتنی است آموزگاران کودکان شش تا یازده ساله، متخصصان حوزه گردشگری و روان‌شناسان و درمانگران کودک در این پژوهش مشارکت داشته‌اند. سابقه کار دست‌کم شش سال در حوزه آموزش و درمان کودکان و همچنین گردشگری معیار

انتخاب مشارکت‌کنندگان بوده است. در دسترس نبودن تمامی مشارکت‌کنندگان را می‌توان یکی از محدودیت‌های پژوهش به شمار آورد، که به منظور مرتفع کردن آن، بخشی از مصاحبه‌ها حضوری و بخشی از آن‌ها برخط انجام شد. یافته‌ها حاکی از آن است که آموزش کارا برای کودکان می‌تواند از خلال گردشگری و سفر با سهولت و همراه با تفریح محقق شود؛ همچنان‌که مینارت (2012)، فالک (2011) و نیکولاوا (2011) در مطالعاتشان به این موضوع اشاره کرده و گردشگری را راهی مطمئن برای تحقق یادگیری

ماندگار و آموزش غیرمستقیم معرفی کرده‌اند. براساس یافته‌های پژوهش، مؤلفه‌های متعددی را می‌توان از خلال سفر و گردشگری به کودکان آموخت. این مؤلفه‌ها را می‌شود در قالب مباحث پایداری، زیست‌شناسی، مردم‌شناسی، اعتقادی و عبادی، جغرافیایی، مهارت‌های زندگی و روان‌شناختی، و حوزه اقتصادی و حرفه‌ای سامان‌دهی کرد. بدیهی است بسیاری از یافته‌های این پژوهش با یافته‌ها و نتایج سایر پژوهش‌ها همخوانی دارند و هم‌راستا هستند؛ با این حال، از دستاوردهای این پژوهش پر کردن خلأ مطالعاتی در خصوص فهرستی از موارد قابل آموزش به کودکان از خلال گردشگری است. فراهم کردن این فهرست سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان گردشگری و حوزه آموزش را شناسایی می‌کند، بازیگران و فعالان و دست‌اندرکاران بالفعل و بالقوه حوزه آموزش کودکان را یاری می‌دهد و نقشه راه معینی برای شناسایی مؤلفه‌های قابل آموزش به کودکان از خلال گردشگری کودک در اختیار آموزگاران قرار می‌دهد.

یکی از مقولات مستخرج از داده‌های به‌دست‌آمده از مصاحبه‌ها آموزه‌های مربوط به **مهارت‌های زندگی و روان‌شناسی** است. داده‌های به‌دست‌آمده از مصاحبه‌ها گویای آن است که سفر و گردشگری، ضمن آنکه درمان بسیاری از اختلالات روان‌شناختی را تسهیل می‌کند، بستر مهارت‌آموزی را در کودکان فراهم می‌آورد. این یافته با یافته‌های پژوهش مهاجر و همکاران (۱۳۹۷)، کاهیل (۲۰۲۳) و برنت و فرانکلین (۲۰۱۴) همسو و هم‌راستا است. چنان‌که پیش‌تر بیان شد، در مطالعات مذکور به نقش گردشگری در تسهیل آموزش مهارت‌های زندگی اشاره شده است، اما در هریک صرفاً به یک مهارت ارتباطی یا رفتاری چون مسئولیت‌پذیری و تاب‌آوری اشاره شده است. نتایج این پژوهش در خصوص نقش گردشگری در آموزش مهارت‌های زندگی به ارائه مفاهیم کامل‌تری اشاره کرده است که مهارت تاب‌آوری، مسئولیت‌پذیری، حل مسئله و همدلی از جمله آن‌ها است.

آموزش حرفه‌ها مقوله شایان توجه دیگری است که از خلال داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها استخراج شده است. این یافته با یافته‌های پژوهش مهاجر و همکاران (۱۳۹۷)، تان و همکاران (۲۰۱۴)، بارون (۲۰۰۷) و کولب (۲۰۰۵) همسو و هم‌راستا است. آموزش حرفه‌ها به کودکان از خلال گردشگری کودک‌محور، علاوه‌بر آنکه شیوه نوین و جذابی برای آموزش به کودکان است،

راهکاری برای توسعه گردشگری فرهنگی قلمداد می‌شود. چنان‌که فرخیان (۲۰۱۵) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود اذعان کرده است، گردشگری خلاق هنر‌محور^۳ برای کودکان به حرکت مقاصد گردشگری به سوی توسعه پایدار با محوریت فرهنگ کمک می‌کند. مهاجر و همکاران (۱۳۹۷) نیز در این خصوص اذعان می‌کنند که گردشگری دارای این ظرفیت است که محیط و بستر مناسب را برای یادگیری کودکان فراهم آورد و کارگاه‌های صنایع دستی را به مکان آموزشی جذابی بدل سازد. گردشگری و صنایع دستی دو صنعت مرتبط با یکدیگرند (مهاجر و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۲۳۴). آموزش مباحث **اعتقادی و عبادی** نیز مقوله دیگری است که بنا بر اظهارات مشارکت‌کنندگان در خلال اجرای سفرهای کودک‌محور امکان‌پذیر است. چنان‌که ایمانی خوشخو و فراهانی (۲۰۱۸) اذعان کرده‌اند، در سفر و گردشگری معنویت و در کلام دقیق‌تر ابعاد غیرمادی وجودی انسان تقویت می‌شود؛ چراکه افراد در سفر می‌توانند به لذایذ فراتر از حواس مادی دست یابند و به درک و شناختی غیرمادی که متضمن حالات و شناخت‌های معنویشان باشد نائل شوند. این یافته با یافته پژوهش خوشه‌بست و همکاران (۲۰۱۶)، ایمانی خوشخو و فراهانی (۲۰۱۸)، دورن سانچز^۴ و همکاران (۲۰۱۸) و جارات^۵ (۲۰۱۳) همسو و هم‌راستا است.

آموزه‌های **جغرافیایی، انسان‌شناختی و زیست‌شناختی** نیز از دیگر مقولات مستخرج از خلال داده‌های حاصل از مصاحبه بوده‌اند. بعد آموزشی گردشگری در رشته‌های متفاوتی چون دانش سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیستی در مطالعات پژوهشگرانی چون وینچستر (۱۹۲۰) و ویتبرد و همکاران (۲۰۱۷) ملاحظه می‌شود. شماری از مشارکت‌کنندگان آموزش‌های غیرمستقیم از خلال گردشگری را اثرگذارتر و ماندگارتر در حافظه معرفی کرده‌اند. این یافته با یافته‌های پژوهش دیلون^۶ و همکاران (۲۰۰۶) همسو و هم‌راستا است. این پژوهشگران اذعان کرده‌اند آموزش خارج از کلاس، در صورتی که به‌گونه‌ای مناسب برنامه‌ریزی شود و به‌خوبی توسط دانش‌آموزان درک شود، اثرگذارتر از سایر روش‌های آموزشی خواهد بود؛ ضمن آنکه آموزش از خلال تفریح و سفر، علاوه‌بر افزایش دانش کودکان، به بهبود مهارت‌های آنان نیز منجر می‌شود. بدین ترتیب و با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان ادعا کرد که

3. Creative art-oriented tourism

4. Durán-Sánchez

5. Jarratt

6. Dillon

1. Cahill

2. Barron

عسگرنژاد نوری، باقر، نعمتی، ولی، فانی، مریم و صائب‌نیا، سمیه (۱۴۰۱). یادگیری حاصل از گردشگری کودکان در توسعه پایدار گردشگری: نقش تعدیلگر ویژگی‌های جمعیت‌شناختی خانواده. <https://doi.org/10.22034/jtd.2021.300771.2423>

فرخیان، فیروزه (۱۳۹۴). شناسایی پتانسیل‌های اصفهان به‌عنوان یک مقصد گردشگری خالق با تأکید بر صنایع دستی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه هنر اصفهان. گروه مدیریت جهانگردی.

کارکوب، زهرا (۱۳۹۳). طراحی الگوی سفرهای آموزشی مدارس (دوره دوم ابتدایی-شهرتهران). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبائی، گروه مدیریت و حسابداری.

کیانی سلمی، صدیقه و نظری، نجمه (۱۳۹۶). گردشگری کودک و نقش آن در حفاظت از محیط زیست و توسعه گردشگری پایدار. چهارمین کنفرانس بین‌المللی برنامه‌ریزی و مدیریت محیط زیست. تهران، ۲ و ۳ خردادماه ۱۳۹۶.

گودرزی، مجید، سلطانی، زهرا و شریف‌پور، معصومه (۱۴۰۱). بررسی موانع توسعه گردشگری کودک و خانواده در شهر اهواز. فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، ۴۴(۱۱). ۷۹-۹۸. [20.1001.1.22518.98-79](https://doi.org/10.22518/20.1001.1.22518.98-79). [827.1401.11.44.5.8](https://doi.org/10.22518/20.1001.1.22518.98-79)

محمدی، زهره، کروب‌بی، مهدی و ضیایی، محمود (۱۳۹۷). طراحی یک مدل تحلیلی نگرش گردشگری کودکان در جهت توسعه اجتماعی از طریق سرمایه‌های ناملموس. مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۱۰(۳). ۴۵-۶۶. <https://sanad.iau.ir/Journal/jjsds/Article/821572>

مختاری ملک‌آبادی، رضا، و بهشتی‌نژاد، فاطمه (۱۳۹۴). تحلیل میزان تطابق شهر اصفهان با شاخص‌های گردشگری دوستدار کودک با تأکید بر شهر رویاهای اصفهان. کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در عمران، معماری و شهرسازی. <https://sid.ir/paper/854689/fa>

مقصودی، حسین (۱۳۹۵). نقش گردش و گردشگری در تربیت کودکان. کنفرانس بین‌المللی در علوم و مهندسی.

گردشگری کودک فرصت مناسبی را برای یادگیری فعال کودکان در حوزه‌های متفاوتی چون مباحث پایداری، اعتقادی و عبادی، روان‌شناسی و مهارت‌های زندگی، تربیت اقتصادی و حرفه‌ای و علمی چون زیست‌شناسی، انسان‌شناسی و جغرافیا به همراه دارد. همچنین، بر مبنای ادعای شماری از مشارکت‌کنندگان، یادگیری فعال در قالب می‌تواند میزان ماندگاری اطلاعات را در حافظه کودکان افزایش دهد و شیوه نوینی از یادگیری را ارائه دهد. پیشنهاد می‌شود پژوهشگران، در راستای پیش‌برد بهتر هدف آموزش از خلال سفر و گردشگری، به واکاوی و ارزیابی راهکارهای مؤثر آموزش و یادگیری فعال بپردازند. ملاحظات تدریس از خلال گردشگری و همچنین شیوه‌های تدریس مباحث مذکور را نیز احصا کنند و به کار گیرند.

منابع فارسی که معادل لاتین آن‌ها در فهرست منابع آمده است:

اسعدی، میرمحمد، فلاح تفتی، حامد و زحمتکش سردوراهی، مهدیه (۱۳۹۹). شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های توسعه گردشگری کودک از منظر ویژگی‌های فرهنگی، زیرساختی و ظاهری مقصد (مورد مطالعه: شهر یزد). گردشگری و توسعه، ۹(۲). ۹۷-۱۱۲. <https://doi.org/10.22034/jtd.2019.188977.1761>

ایمانی خوشخو، محمدحسین و شهرابی فراهانی، مهدیه (۱۳۹۷). ارائه چارچوب مفهومی ادراک گردشگران فرهنگی از سفر با تأکید بر معنویت. مطالعه موردی شهر اصفهان. باغ نظر، ۱۵(۶۸). ۴۹-۵۸. <https://doi.org/10.22034/BAGH.2019.81657>

خوشه‌بست، فرزانه، اسرافیلیان، فروغ و واحدی، الهام (۱۳۹۵). بررسی تأثیر گردشگری بر هوش معنوی و ارتقای معنویت. سمینار علمی جایگاه گردشگری در اقتصاد مقاومتی، تهران. <https://civilica.com/doc/540308>

رمضانی، شیدا (۱۴۰۱). نقش گردشگری خانوادگی و مهارت‌افزایی کودکان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علم و فرهنگ تهران. دانشکده گردشگری.

سلیمان‌پور نجمه (۱۴۰۱). بررسی نقش موزه در گردشگری کودک. نشریه علمی رویکردهای پژوهشی نوین مدیریت و حسابداری، ۶(۲۰). ۱۴۰۷-۱۴۱۳. <https://majournal.ir/index.php/ma/article/view/1353>

- Barron, P. (2007). Hospitality and tourism students' part-time employment: Patterns, benefits and recognition. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, 6(2), 40-54. <https://doi.org/DOI:10.3794/johlste.62.150>.
- Behrendt, M., & Franklin, T. (2014). A review of research on school field trips and their value in education. *International Journal of Environmental and Science Education*, 9(3), 235-245. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1031445.pdf>
- Bos, L., McCabe, S., & Johnson, S. (2015/2013). Learning never goes on holiday: An exploration of social tourism as a context for experiential learning. *Current Issues in Tourism*, 18(9), 859-875. <https://doi.org/DOI:10.1080/13683500.2013.790878>
- Cahill, J. (2023, June 13). Let Your Children Soar: Teach Your Kids Responsible Travel. *World Footprints*. <https://www.worldfootprints.com/let-your-children-soar-teach-your-kids-responsible-travel/>.
- Dallari, F., & Mariotti, A. (2016). Children in tourism: A fresh perspective? *Via@*, 2(10), 2-18. <https://doi.org/10.4000/viatourism.1407>.
- Dillon, J., Rickinson, M., & Teamey, K. (2016). The value of outdoor learning: evidence from research in the UK and elsewhere. *In Towards a convergence between science and environmental education* (pp. 193-200). Routledge.
- Durán-Sánchez, A., Álvarez-García, J., del Río-Rama, M. D. L. C., & Oliveira, C. (2018). Religious tourism and pilgrimage: Bibliometric overview. *Religions*, 9(9), 249. <https://doi.org/10.3390/re19090249>
- Falk, J. H. (2011). The Learning Tourist: The role of identity-related visit motivations. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 35(1), 1-24. <https://doi.org/10.1080/10961311.2011.562431>
- مهاجر، بشری، شفیعی، زاهد، خواجه احمد عطاری، علیرضا و طغرائی، محمدتقی (۱۳۹۹). شناسایی مؤلفه‌های کلیدی گردشگری خلاق کودک‌محور (مورد مطالعه: اصفهان، شهر خلاق صنایع دستی). *فصلنامه مطالعات شهری*، ۹(۳۵)، ۷۵-۸۶. <https://doi.org/10.34785/J011.2021.395>
- نوری، یوسف، ضرغام بروجنی، حمید، کروی، مهدی و محمودزاده، سیدمجتبی (۱۳۹۸). نقش گردشگری بر پرورش کودک در ساحت‌های تربیتی از دیدگاه قرآن و حدیث. *آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث*، ۲(۲)، ۹۳-۱۱۴. <https://doi.org/10.22034/iaued.2020.123218.1704>
- یوسفی منفرد، عطیه (۱۳۹۷). جایگاه گردشگری در آموزش و یادگیری کودکان مقطع ابتدایی (مورد مطالعه: مدارس ابتدایی دخترانه شهر قم). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. موسسه آموزش عالی مازیار. دانشکده مدیریت و حسابداری.
- Asadi, M., Fallah Tafti, H., & Zahmatkesh Sardorahi, M. (2020). Identification and analysis of child tourism development components from the perspective of cultural, infrastructural, and visible destination features (Case study: Yazd city). *Tourism and Development*, 9(2), 97-112. <https://doi.org/10.22034/jtd.2019.188977.1761> [In Persian]
- Asgarnejad Nouri, B., Nemat, V., Fani, M., & Saeibnia, S. (2022). Learning obtained from children's tourism in sustainable tourism development: The moderating role of family demographic characteristics. *Tourism and Development*, 11(4), 1-18. <https://doi.org/10.22034/jtd.2021.300771.2423> [In Persian]
- Bakir, A., & Baxter, S. G. (2011). Touristic fun: Motivational factors for visiting Legoland Windsor Theme Park. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 20, 407-424. <https://doi.org/10.1080/19368623.2011.562431>

- Conference on Environmental Planning and Management. Tehran, May 22-23, 2017. [In Persian]
- Kolb, B. (2005). A Model for Developing the Arts as a Tourist Product. In *8th International Conference of Arts and Cultural Management (AIMAC), Montréal, Canada*. http://neumann.hec.ca/aimac2005/PDF_Text/Kolb_Bonita.pdf
- Larsen, S. (2004). The school trip: Travelling with, not to or from. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 4(1), 43-57. <https://doi.org/10.1080/15022250410003811>.
- Lehto, X. Y. (2011). Having Fun Together: Exploring Leisure Trip Activity Participation of Korean Families with Children of Disabilities Song Ee Kim Hospitality and Tourism Management. *The International Sounds And Tastes Of Tourism Education*, 120.
- Maghasoudi, H. (2016 [1395]). The role of tourism and traveling in children's education. *International Conference on Science and Engineering*. [In Persian]
- Minnaert, L. (2012). Social Tourism as Opportunity for Unplanned Learning and Behavior Change. *Journal of Travel Research*, 51(5), 607-616. <https://doi.org/10.1177/0047287511431324>.
- Mohajer, B., Shafiee, Z., Khaje Ahmad Attari, A., & Toghraee, M. T. (2020). Identifying the key components of child-based creative tourism, (Case study: Isfahan, the creative city of handicrafts). *Motaleate Shahri*, 9(35), 75-86. <https://doi.org/10.34785/J011.2021.395>
- Mohammadi, Z., Karoubi, M., & Ziaei, M. (2018). Designing an Analytical Model of Children's Tourism Attitudes for Social Development through Intangible Capital. *Iranian Journal of Social Development Studies*, 10(3), 45-66. <https://sanad.iau.ir/en/Journal/jisds/Article/821572> [In Persian]
- Tourism in Marine Environments*, 7(3/4), 223-232. <https://doi.org/10.3727/154427311X13195453163010>.
- Farokhyan, F. (2015). Identifying Isfahan's potentials as a creative tourism destination with an emphasis on handicrafts. Master's thesis, *University of Arts Isfahan*. [In Persian]
- Goodarzi, M., Soltani, Z., & Sharifpour, M. (2022). Investigating the Development and Barriers of Children and Family Tourism in Ahvaz City. *Geographical Journal of Tourism Space*, 44(11), 79-98. 1001.1.22518827.1401.11.44.5.8 [In Persian]
- Imani Khoshkhoo, M., & Shahraabi Farahani, M. (2018). Presenting a conceptual framework of tourists' cultural perception of travel with an emphasis on spirituality: A case study of Isfahan city. *Bagh-e Nazar*, 15*(68), 49-58. <https://doi.org/doi:10.22034/BAGH.2019.81657>. [In Persian]
- Jarrat, D. (2013). A socio-cultural analysis of the traditional seaside resort and its contemporary mean to tourist with specific with specific reference to Morecambe, UK (Doctoral dissertation, University of Central Lancashire). <https://clock.uclan.ac.uk/id/eprint/9621/>
- Karkoub, Z. (2014). Designing a model for educational school trips (elementary school-second grade-Tehran city). *Bachelor's thesis, Tehran University*. [In Persian]
- Khoshebast, F., Esrafiyan, F., & Vahedi, E. (2016). Investigating the impact of tourism on spiritual intelligence and spiritual elevation. *Scientific seminar on the role of tourism in resilient economy*, Tehran. [In Persian]
- Kiani Salami, S., & Nazari, N. (2017). Children's Tourism and its Role in Environmental Protection and Sustainable Tourism Development. In the Fourth International

- 185-189). <https://doi.org/10.2991/icistis-19.2019.47>.
- Ramazani, S. (2022). The role of family tourism and children's skill enhancement. *Master's thesis, University of Science and Culture, Tehran Faculty of Tourism*. { In Persian }.
- Rozhi, I., Moskalenko, M., Moskvichova, O., Babenko, L., Nosachenko, V., & Hariunova, Y. (2023). *Tourism Local Lore in the Modern System of Education. Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 15(1), 159-175. <https://doi.org/10.18662/rrem/15.1/691>.
- Ryan, C. (1992). The child as a visitor. *World Travel and Tourism Review*, 2, 135-139.
- Soleimanpour, N. (2022). The role of the museum in children's tourism. *Rooykarhā-ye Pazhuheshī-ye Nowin Management and Accounting Research Approaches*, 6(20), 1407-1413. <https://majournal.ir/index.php/ma/article/view/1353> [In Persian].
- Tan, S.-K., Kung, S.-F., & Luh, D.-B. (2014). A model of 'creative experience' in creative tourism. *Annals of Tourism Research*, 41(1), 153-174. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.12.002>
- Tavakoli, T. (2010). Healing mental health tourism. The first national student conference on social factors affecting health, Tehran. [In Persian]
- Weaver, D., & Oppermann, M. (2000). Tourism management. Milton, QLD: John Wiley & Sons Australia.
- Whitebread, D., Neale, D., Jensen, H., Liu, C., Solis, S. L., Hopkins, E., Hirsh-Pasek, K., & Zosh, J. M. (2017). The role of play in children's development: A review of the evidence. *The LEGO Foundation*. <https://cms>.
- Mokhtari Malekabad, R., & Beheshtinejad, F. (2015). Analyzing Isfahan City's Compliance with Child-Friendly Tourism Indicators with Emphasis on Isfahan's Dream City. *In the International Conference on New Research in Civil Engineering, Architecture, and Urban Planning* [In Persian]
- Nazirzhonovich, K. Z., & Alidzhanovna, A. N. (2022). The importance of travel and tourism in the formation of a healthy lifestyle danang primary school students. *International Journal Of Social Science & Interdisciplinary Research*, 11(11), 75-80. <https://www.gejournal.net/index.php/IJSSIR/article/view/1075>
- Nikolaeva, A., Maslo, I., & Pevzner, M. (2011). Educational Tourism as a strategy to Professionalization of Lifelong Learning. *Latavijas University*.
- Nouri, Y., Zarrgham Boroujeni, H., Karoubi, M., & Mahmoudzadeh, S. M. (2020 [1398]). The role of tourism in child upbringing in educational domains from the perspective of Quran and Hadith. *Educational Teachings in Quran and Hadith*, 5(2), 93-114. <https://doi.org/10.22034/iued.2020.123218.1704> [In Persian]
- O'Connor, N. (2021). Using active learning strategies on travel and tourism higher education programmes in Ireland. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 29, 100326. <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2021.100326>
- Pecheritsa, E., Kuchumov, A., & Dolmatenia, Y. (2019, November). The importance of ecological tourism in the formation of ecological culture in children and adolescents. *In 4th International Conference on Innovations in Sports, Tourism and Instructional Science (ICISTIS 2019)* (pp.

Yousefi Monfared, A. (2018). The Position of Tourism in the Education and Learning of Elementary School Children (Case Study: Girls' Elementary Schools in Qom City). Master's Thesis, Maziar Institute of Higher Education, Faculty of Management and Accounting. [In Persian]

learningthroughplay.com/media/esriqz2x/role-of-play-in-childrens-development-review_web.pdf.

Wiegand, P. (1991). Does travel broaden the mind? *Education 3-13*, 19(1), 54-58. <https://doi.org/10.1080/03004279185200111>

Winchester, L. (1920). *The teaching of geography to children*. Methuen & Company.